

HAKUSANAT: tuomioistuimet, tuomarit, oikeustiede, autoetnografia, oikeuslähdeoppi

”Tohtorintutkinto on luultavasti myös auttanut avaamaan ovia ja antanut minulle mahdollisuuden näyttää pystyväni vastaamaan haasteisiin, joista olisin ehkä asiallisesti selviytynyt ilman OTT-tutkintoakin, mutta joita varten en välttämättä olisi ilman ylintä akateemista oppiarvoa saanut edes näyttämisen mahdollisuutta.”

Matti Pellonpää¹

Aloitin opinnot oikeustieteellistä perustutkintoa varten Lapin yliopistossa syksyllä 1997. Opintojen sujuminen joutuisasti ja etenkin prosessioikeutta kohtaan herännyt mielenkiinto johtivat siihen, että ajatus jatko-opinnoista ei tuntunut mahdottomalta. Prosessioikeudessa kiinnostavinta oli oikeudenkäyntimenettelyyn ja etenkin rikosprosessiin perehtyminen. Onhan oikeudenkäyntejä järjestetty kaikkina aikoina ja kaikissa kulttuureissa. Mikä voisi olla historian ystävälle kiinnostavampaa?

Ensimmäinen kosketukseni tutkijan ja tuomarin roolien yhdistelmään tuli vaihto-opiskelijavuotena Utrechtin yliopistolla Alankomaissa. Eurooppalaisen rikosoikeuden kurssilla opettanut *André Klip*, joka muuten oli suomalaisiin kollegoihinsa verrattuna erinomainen luennoitsija, hoiti yliopistotyönsä ohella osa-aikaista hovioikeuden jäsenen tehtävää. Ajatus siitä, että prosessioikeuden tutkija pystyi yhdistämään työuraansa myös tuomarin viran, tuntui kiinnostavalta ja jäi jollakin tavalla itämään tulevaisuuden varalle. Omalla kohdallani yliopistotehtävät eivät tokikaan ole yltäneet professori Klipin aikaansaannosten veroisiksi, mutta erilaisissa tuomioistuintöissä on kulunut kohta 20 vuotta ja niistä merkittävä osa käräjätuomarina, joka on roolina tuntunut omimmalta.

Tuomioistuimissa vietettyjen vuosien aikana olen tavannut useita kollegoja, joilla on ollut ylin akateeminen oppiarvo. Toisinaan olen pohtinut, löytyykö tällaiseen uravaihtoehtoon päätyneiden välillä yhtäläisyyksiä, ovatko valintaan

* *Antti Tapanila*, OTT, käräjätuomari. Kiitän referee-lukijoita kannustuksesta ja vaimoani KT Katriina Tapanilaa avusta metodikysymyksissä.

1. Sitaatti teoksesta Halila, Heikki – Timonen, Pekka (toim.), *Miten meistä tuli oikeustieteen tohtoreita*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2003, s. 263.

johtaneet tekijät samankaltaisia. Syvällisemmin asiaa tarkastellessa voi kysyä myös sitä, vaikuttavatko tutkijan ja tuomarin roolit jollakin tavoin vuorovaikutteisesti toisiinsa. Silloin ollaan jo lähellä oikeustieteen itseymmärrystä. Tutkijan tehtävä on selvittää voimassa olevan oikeuden sisältöä ja tuomari työllään muokkaa oikeutta. Minkälaisena tutkijatuomari² näkee oman merkityksensä ja roolinsa oikeustieteen kentällä?

1. Tutkimustehtävästä

Teorian ja käytännön vuorovaikutus on ollut oikeustieteelle luonteenomaista. Teorialla tarkoitetaan tässä yhteydessä oikeustiedettä akateemisenä opetuksena ja tutkimuksena. Vuorovaikutus on näkynyt monin tavoin; opetuksen ja tutkimuksen painopisteinä, tutkimusaiheiden ja -metodien valinnassa sekä urakierrossa yliopistojen ja käytännön lakimiesammattien välillä. Jälkimmäisestä voidaan esittää konkreettisenä esimerkkinä eri aloilla työskentelevät lakimiehet, jotka ovat suorittaneet ylimmän akateemisen oppiarvon. Myös monella yliopistotehtävissä työskentelevällä on takanaan työvuosia erilaisissa lakimiesammateissa.

Tuomareita voidaan pitää sikäli erityislaatuisena ammattiryhmänä, että heidän työllään on välitön vaikutus oikeustieteeseen, jossa tuomioistuimien ratkaisuja käytetään oikeuslähteinä. Oikeustieteellisessä tutkimuksessa on ainakin aikaisemmin pyritty selvittämään reaalista oikeuskäytäntöä sellaisena kuin se on ilmennyt tuomioistuimien ratkaisuksista. Jos tutkimuksen tavoitteena on selvittää voimassa olevaa oikeutta tietyltä osin, tuomioistuinratkaisujen sivuuttaminen tekee tutkimuksen tuloksista epävarmoja tai harhaanjohtavia.

Tutkija voi käyttää lähteinään tuomioistuimien ratkaisuja ja tuomari puolestaan hyödyntää tutkijan kirjoittamaa julkaisua ratkaisunsa perustana. Tämä johdattaa kysymään, miten tutkijatuomarin kaksoisrooli vaikuttaa oikeuslähteoppiin kummassakin roolissa. Onko kaksoisroolilla vaikutusta tutkijana omaksuttuihin valintoihin, onko tutkijataustalla vaikutusta lainkäyttäjänä tai onko tuomarin tehtävien hoitamisella merkitystä tutkijayhteisössä? Kysymyksenasettelun eräänlaisena syvällisempänä juonteena pyritään saamaan selville, minkälaista yhteiskunnallista merkitystä sillä on, että tuomarin ja tutkijan roolit yhdistyvät.

2. Artikkelissa käytetään käsitettä ”tutkijatuomari” kuvaamaan sellaista käräjätuomarin, laamannin, hovioikeudenneuvoksen tai hovioikeuden presidentin virassa olevaa henkilöä, joka on suorittanut OTT-tutkinnon. Syy sille, että rajaus on kohdistettu kahteen tuomioistuinhierarkiassa alempaan tuomioistuimeen, jotka edustavat ns. yleistä tuomioistuinlinjaa, selvitetään jäljempänä.

Pyrittäessä vastaamaan minkälaisena tutkijatuomarit kokevat kaksoisroolinsa erityisesti tuomarin tehtävissä, joudutaan väistämättä selvittämään varsin kokemuksenvaraisia ja subjektiivisesti hahmottuvia seikkoja. Kysymyksenasettelu rajoittaa mahdollisuuksia tutkimusmetodin valinnalle. Ainakaan tutkijatuomarin itseyemmärrystä ei voida lähestyä perinteisin oikeusdogmatiikan menetelmin. Oikeustieteessä ymmärrys metodista on moninainen ja oikeustiedettä on harjoitettu lukuisin lähestymistavoin.³ Oma näkemykseni on, että tutkimusmetodi on valittava ensisijaisesti sen perusteella, mihin kysymykseen haetaan vastausta tieteellisin keinoin. Jos vastattavaa kysymystä ei voida lähestyä perinteisesti oikeustieteelliseksi mielletyllä metodilla, valinnan pitää kohdistua metodiin, joka voi tuottaa vastauksen edellyttämää tietoa. Tästä huolimatta on selvää, että metodin valinnan pitää kestää kriittinen tarkastelu.

Mikä sitten on *tieteellinen* metodi? *Charles Peircen* mukaan metodi ei voi olla tieteellinen, jos se perustuu tutkijan itsepäisyyteen, eli tutkija ei kykene irrottautumaan omista (ennakko)luuloistaan, vaikka tutkimuksessa hankittu evidenssi muuta todistaa. Metodi ei voi myöskään sisältää auktoriteettiin vetoamista. Tieteessä kenelläkään tai millään ei voi olla tutkimustuloksen justifioivaa auktoriteettia. Oikeustieteen kannalta on tärkeä tunnustaa, että tulkintakannanoton tai oikeuden sisältöä koskevan väitteen arvoon ei vaikuta esittäjän asema, vaan väitteelle esitettyjen perusteluargumenttien painavuus ja vakuuttavuus.⁴ Peirce on edelleen hylännyt *apriorisen menetelmän*, jolla hän on tarkoittanut ihmisen oletettua kykyä saavuttaa tietoa oman järkensä tai älyllisen intuition avulla.⁵

Tieteellistä menetelmää voidaan pitää objektiivisena, kun a) tutkimuskohteen ominaisuudet ovat tutkijan mielipiteistä riippumattomia, b) tieteellinen tieto syntyy tutkijan ja tutkimuskohteen välisen vuorovaikutuksen tuloksena, c) tiede ei voi perustua dogmien, uskon, ilmestyksen, auktoriteetin tai intuition varaan, vaan tiedon lähteenä ja kriteerinä tieteessä on viime kädessä itse tutkimuskohteesta saatava kokemus, d) tutkimuskohteesta on mahdollista saavuttaa totuudellista tietoa ja tutkijayhteisössä on mahdollista päästä yksimielisyyteen tämän tiedon laadusta.⁶ Vaikka oikeustiedettä voidaan luonnehtia ihmistieteeksi, jossa tutkimustuloksilla ei, toisin kuin luonnontieteissä, päästä minkäänlaiseen eksaktiuteen tai ulkoisin keinoin kontrolloitavuuteen, voitaneen edellä kuvattuja Peircen asettamia vaatimuksia soveltaa myös oikeustieteeseen.⁷

3. Metodisesta hajaannuksesta saa hyvän kuvan tutustumalla esimerkiksi Raimo Siltalan teokseen ”Oikeustieteen tieteenteoria”. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2003, s. 464–468.

4. Siltala on – aivan oikein – havainnut perustelemattoman auktoriteettiuskon ja dogmaattisuuden juuri lainopin ongelmana (Siltala 2003, s. 470–471).

5. Ilkka Niiniluoto, Johdatus tieteenfilosofiaan – käsitteen- ja teorianmuodostus. Otava 1980, s. 81–83 ja C. S. Peirce, Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia. Suom. Markus Lång. Vastapaino 2001, s. 137–150.

6. Niiniluoto 1980, s. 83, jossa on kiteytetty Peircen näkemys objektiivisesta metodista.

7. Ks. myös Siltala 2003, s. 470.

Tutkittaessa tutkijatuomarin itseymmärrystä tutkimusaineistona on väistämättä tutkijatuomareiden oma käsitys kaksoisroolista ja sen vaikutuksista. Tämänkaltainen tutkimuskysymys johdattaa metodin etsintään muista tieteistä. Ihmistieteiden tutkijoilla on usein yhteistä tutkimuksen kohde, joka on mielen konstruoima maailma, joka rakentuu ja välittyy merkityssisältöinä. Ihmistieteissä kaikki tieto on myös kulttuurisidonnaista. Tutkiessaan niitä merkityssisältöjä, joita kulttuurissa on, tutkija tutkii aina myös itseään. Ihmistieteen tekijällä ei ole mahdollisuutta asettua ulos siitä maailmasta, jota hän on tutkimassa.⁸ Tutkimuskohteen ollessa tutkijatuomarin itseymmärrys, on väistämätöntä, että tutkijalla on jokin suhde tutkimuskohteeseensa, mikä vaikuttaa tutkimustuloksiin. Tieteen etiikan kannalta kysymys on lopulta siitä, kuinka tutkija pystyy refleктоimaan omaa tutkimustyötään ja persoonallisen panoksen vaikutusta sekä miten avoimesti ja objektiivisesti tutkimustulokset raportoidaan.

2. Tutkimusmetodina autoetnografia

Autoetnografisessa tutkimuksessa tutkija tarkastelee itseään ja omia kokemuksiaan osana tiettyä organisatorista, sosiaalista ja kulttuurista yhteisöä.⁹ Siinä pyritään kuvaamaan ja systemaattisesti analysoimaan henkilökohtaista kokemusta osana kulttuurista kokemusta. Autoetnografia metodina koostuu menettelystä (*process*) ja lopputuloksesta (*product*).¹⁰ Se mahdollistaa tutkimuksen tekemisen henkilökohtaisiin kokemuksiin pohjautuen. Autoetnografian keinoin on mahdollista tutkia ilmiöitä, joista on vaikea puhua tai mistä yleensä vaietaan. Haasteena on menetelmän subjektiivisuus, sillä tutkimuskohdetta ei ole mahdollista erottaa tutkijasta. Asian voi nähdä niinkin, että autoetnografiassa hyväksytään subjektiivisuus ja sen haitallista vaikutusta pyritään ehkäisemään tiedostamalla subjektiivisuuteen sisältyvät riskit.¹¹

Autoetnografisessa tutkimuksessa uskottavuus syntyy erityisesti refleksiivisyydestä. Tutkijalla pitää olla kyky tarkastella omia oletuksiaan osana tiedon tuottamisen prosessia. Refleksiivisyys on myös tietoista pohdintaa niistä valinnoista ja päätöksistä, jotka tutkija tekee tutkimuksen kuluessa. Se kohdistuu ensinnäkin tutkijan asemaan ja vuorovaikutuksellisuuteen. Toiseksi reflektiivisyys

8. Anu Puusa – Pauli Juuti teoksessa Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus 2020, s. 28–35.

9. Janne Tienari – Carol Kiriakos teoksessa Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus 2020, s. 282.

10. Carolyn Ellis – Tony E. Adams – Arthur P. Bochner, Autoethnography: An overview. Forum: Qualitative Social Research 2011, s. 1.

11. Carolyn – Adams – Bochner 2011, s. 2.

kohdistuu tutkimuksen aineistoihin, menetelmiin ja teorioihin. Kolmanneksi refleksiivisyys suhteutuu tieteen kenttään ja yhteiskuntaan. Olennaista on, että autoetnografiassa tutkija on avoimesti läsnä koko tutkimuksen ajan.¹² Subjektii-visuutta ei siis pyritä häivyttämään, sillä häivyttäminen voisi olla keinotekoisista, vaan subjektiivisuuden vaikutuksen pitää olla tutkimuksen auditorion arvioitavissa.

Autoetnografista tutkimusta on tehty muun muassa kauppatieteiden alalla organisaatio- ja liikkeenjohtotutkimuksessa. Autoetnografialla on mahdollista myös pureutua herkkiin kysymyksiin, kuten kokemuksiin sorrosta, väkivallasta tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Kuvaavaa sinänsä, autoetnografiaa on hyödynnetty myös akateemisen työn muutoksen tutkimuksessa.¹³ Vaikka tutkijatuomarin kokemuksissa kaksoisroolistaan ei ole kysymys sorretun puheenvuorosta tai muutoksen kuvaamisesta, autoetnografia on perusteltavissa tutkimusmetodin valintana. Tutkijatuomarin kokemuksia voitaisiin toki selvittää laadullisella haastattelututkimuksella, mutta tällöin on vaarana, että tutkimuksessa ei tavoiteta kaikkia kokemuksen vivahteita. Jos haastattelututkimuksen toteuttaisi joku tutkijatuomarin kokemuksista ulkopuolinen, jo mielekkään kysymyksenasettelun laatiminen voisi olla vaikeaa. Jos taas tutkijana olisi joku tutkijatuomarin kokemuksella varustettu henkilö, läsnä olisi joka tapauksessa subjektiivinen näkökulma.

Autoetnografisen tutkimuksen arvioimisen kannalta keskeisiä seikkoja ovat luotettavuus, yleistettävyyys ja validiteetti. Vaikka totuudenkaltaisuus kaiken tieteen tavoin on tutkimuksen päämääränä, autoetnografiassa tunnustetaan, että tutkimushavainnot ovat aina tulkintaa ja alttiita subjektiivisuudelle. Luotettavuudessa on siis kysymys tutkijan uskottavuudesta; voiko tutkijalla olla hänen kuvaamansa kokemukset, kun otetaan huomioon olosuhteita koskevat faktat? Yleistettävyyys puolestaan on selvitettävissä tutkimuksen ja lukijan välisessä suhteessa. Yleistettävyyttä ei yksilön kokemusten kohdalla voida selvittää vertaamalla niitä johonkin laajaan vertailuryhmään. Lukija joutuu arvioimaan tutkimuksen perusteella, ovatko siinä esitetyt havainnot yleistettävissä. Validiteetti puolestaan liittyy lukijan arvioon siitä, voisiko tutkimuksessa kuvattu kokemus olla mahdollinen ja uskottava.¹⁴

Artikkelin metodiksi on valittu autoetnografia, joka on oikeustieteellisen tutkimuksen metodina epätavallinen, voisi jopa sanoa tavaton. Kriittinen lukija saattaa tietysti kysyä, onko tutkimuksessa kysymys enää lainkaan oikeustieteestä vaan jostakin muusta ihmistieteestä. Tutkimuksen kohdehan on tuomarin it-

12. Tienari – Kiriakos 2020, s. 286–287.

13. Tienari – Kiriakos 2020, s. 285–288.

14. Carolyn – Adams – Bochner 2011, s. 9–10. Etenkin validiteetin arvioinnin osalta autoetnografialla on yhtymäkohta todisteiden arvioimiseen oikeudessa. Näyttää arvioiva tuomari joutuu vastaavaan tehtävään kuin autoetnografisen tutkimuksen lukija. Tuomari joutuu arvioimaan sitä, voiko todistajan kertomus olla luotettava, kun arvioidaan kertomusta sisällöllisesti ja suhteessa muuhun näyttöön taikka asiasta tiedettyihin seikkoihin.

seymmärrys. Tutkimuksen eräänä juonteena on arvioida myös sitä, voiko autoetnografian keinoin vastata oikeustieteen kannalta relevanttiin kysymykseen. Oma näkemykseni on, että oikeustieteellisenä kysymyksenä se, miten tutkijatuomari näkee oman roolinsa, on relevantti.

Autoetnografiaa ei juurikaan ole käytetty suomalaisessa oikeustieteellisessä tutkimuksessa.¹⁵ Jonkinlaisena autoetnografisena aineistona voidaan pitää vuonna 2003 julkaistua teosta ”Miten meistä tuli oikeustieteen tohtoreita”. Teokseen on koottu 107 lakimiehen pienoiselämäkerrat siitä, miten he ovat tulleet lakitieteen tai oikeustieteen tohtoreiksi. Vaikka teoksen lopussa on lyhyt arviointi ja yhteenvedo pienoiselämäkerroista, teosta ei voida pitää varsinaisena autoetnografisena tai edes etnografisena tutkimuksena. Tätä väitettä perustelen sillä, että pienoiselämäkerrat on kirjoitettu vapaamuotoisesti eikä niissä ole pyritty sellaiseen refleksiivisyyteen, jota tieteellinen autoetnografia edellyttää. Tähän ei luonnollisesti ole pyrittykään.¹⁶

Jonkinlaisena esikuvana artikkelille on ollut kansanedustaja, yhteiskuntatieteiden tohtori *Anna Kontulan* tutkimus¹⁷, joka käsittelee eduskuntaa yhteisönä. Kontulan tutkimuksessa on tarkasteltu kansanedustajan resursseja, kansanedustajien keskinäisiä valtarakenteita eli ”nökkimisjärjestystä”¹⁸, käyttäytymisnormeja ja ristiriidoilta suojautumista.¹⁹ Kontulan tutkimus perustuu etnografiseen kentätöyöhön, etenkin osallistuvaan havainnointiin ja avaintoimijoiden teemahaastatteluihin. Tutkimuksen keskiössä ovat eduskunnan sisäiset konfliktit ja niiden hallinta. Keskeisenä aineistona on Kontulan omat muistiinpanot kansanedustajakaudelta. Kontula myöntää autoetnografiaan liittyvät ongelmat, mutta huomauttaa osallisuuden tuovan mukanaan myös lyömättömiä etuja. Osallisuus takaa pääsyn paikkoihin ja verkostoihin, jotka muuten jäisivät huomaamatta. Joidenkin ryhmien kohdalla luottamusta tutkijan ja haastateltavien välillä on mahdollonta rakentaa muutoin, sillä haastateltavat eivät välttämättä luota ulkopuolisen kykyyn ymmärtää asioita. Jos tutkijalla on ennalta henkilökohtaisia kontakteja ja

15. Poikkeuksena tästä on Hilkka Heinosen väitöstutkimus Naapuruisuusiistat ja kunnan ympäristönsuojeluviranomainen kiistojen käsittelijänä. Itä-Suomen yliopisto 2016. Väitöskirjassa on hyödynnetty tutkijan omakohtaisia kokemuksia viranhaltijan tehtävistä (ks. Heinonen 2016, s. 46–50).

16. Teoksen Halila – Timonen (2003, s. 543–544) tavoite on ilmaistu seuraavasti: ”Tavoitteena on ollut persoonallisten muistojen kerääminen ja tallettaminen.” Teoksen aineiston kokoaminen on ymmärrettävissä etnografiseksi. Etnografisella tutkimuksella tarkoitetaan kulttuurin kuvaamista ja refleksiivisen tulkintaprosessin kautta tapahtuvaa käsityötä. Etnografia perustuu empirialle, jolloin kentältä kerättävät aineistot ja myös tutkittavien kanssa syntyvä vuorovaikutus määrittävät koko prosessin kulkua ja siten myös tutkimuksen lopputuloksia (Pilvi Hämeenaho – Eerika Koskinen-Koivisto teoksessa ”Moniulotteinen etnografia” Ethnos ry 2014, s. 7–8).

17. Anna Kontula, Eduskunta – västviä ja vihamiehiä. Into Kustannus 2018.

18. Termi on Kontulan käyttämä.

19. Kontula 2018, s. 8.

tuntemusta tutkimusaiheeseen, on hänellä todennäköisesti vahvempi taju siitä, mikä yhteisössä on enemmän ja mikä vähemmän merkityksellistä.²⁰

3. Kirjoitelma-aineisto

Kontulan tavoin olen päätenyt hyödyntämään haastatteluaineistoa autoetnografisen tutkimuksen tukena ja täydentäjänä.²¹ Tähän on keskeisenä syynä se, että autoetnografian subjektiivisuutta on mahdollista vähentää käyttämällä vertailuaineistona muiden vastaavanlaisessa asemassa olevien kokemuksia. Kirjoituspyyntö on lähetetty OTT-tutkinnon suorittaneille käräjäoikeuden ja hovioikeuden tuomareille. Heitä on pyydetty kirjoittamaan vapaamuotoisesti omista kokemuksistaan. Kirjoituksen laajuutta tai käsiteltäviä aihepiirejä ei ole rajattu. Saateviestissä on esitetty esimerkinomaisesti kysymyksiä, joihin kirjoituksessa on voinut vastata. Kysymyksiä ovat olleet esimerkiksi:

- Minkälaista polkua pitkin olet päätenyt tuomariksi / tutkijaksi?
- Onko tutkijataustasta ollut hyötyä/haittaa tuomarin tehtävässä?
- Miten arvioit oman tutkimustoiminnan vaikutusta lainkäyttöratkaisuihin? Onko tutkijataustalla jotakin vaikutusta oikeuslähteiden käyttöön, oikeuslähteiden arvottamiseen tai tulkitsemiseen?
- Minkälaiset ovat odotukset tutkijayhteisöä kohtaan? Mitä odostat esimerkiksi oikeustieteelliseltä koulutukselta ja tutkimukselta?

Tutkijatuomareiden kirjoitukset ovat olleet laajuudeltaan vaihtelevia. Lyhyimmät kirjoitukset ovat olleet yhden sivun mittaisia ja pisin oli seitsemän sivua.

Pyyntö kirjoitelmaista on lähetetty yhteensä 18 oikeustieteen tohtorille, joista 12 työskenteli hovioikeudessa ja kuusi käräjäoikeudessa. Kirjoitelmapyyntö on kohdennettu yksinomaan virassa oleville tuomareille. Valintaa voidaan perustella sillä, että virkaan nimitetyllä tuomarilla on usein pidempi työkokemus, kun taas määräaikaiseen tehtävään on voinut tulla verraten lyhyellä kokemuksella.

20. Kontula 2018, s. 155–158.

21. Tässä yhteydessä on syytä mainita, että vuonna 2019 julkaistussa tutkimuksessa on tehty haastattelututkimus tuomareille ammattiprofession erityispiirteistä (Riikka Koulu – Risto Koulu – Sanna Koulu, Tuomarin roolit tuomioistuimissa. Alma Talent Oy 2019). Haastattelututkimus on varsin suppea ja sen tulokset liittyvät ainoastaan osaan tutkimusta. Mistään etnografisesta saati autoetnografisesta tutkimuksesta ei ole kysymys. Tutkimus edustaa kuitenkin harvinaisuutta sikäli, että tuomareiden ammatillisen identiteetin tai roolien tutkiminen on ollut yleisesti ottaen vähäistä (ks. myös Mirjami Paso, Tuomariutta tutkimassa. Lakimies 3–4/2022, s. 674–678).

Tutkimuksen tavoitteen kannalta on eduksi, jos kirjoitelman laatinut henkilö on ehtinyt hoitaa tuomarin virkaa siinä määrin, että hänellä on edellytykset reflektoida kaksoisrooliin liittyviä kysymyksiä. Vastaavasta syystä myös hovioikeuksissa koulutustehtävissä työskentelevät asessorit ja esittelijät on jätetty ulkopuolelle.

Pyyntö kirjoitelmasta on osoitettu ainoastaan käräjäoikeuksissa ja hovioikeuksissa työskenteleville tuomareille. Näin menetellen kirjoitelma-aineisto on jollakin tavoin yhteismitallinen autoetnografiseen osuuteen, sillä olen itse työskennellyt vastaavissa tehtävissä. Korkeinta oikeutta ei ole otettu mukaan, koska KKO:n rooli eroaa olennaisesti alemmista tuomioistuimista. KKO:lla on lakisääteisenä tehtävänä ohjata oikeuskäytäntöä ennakkoratkaisuilla. Alempien tuomioistuinten työssä painopiste on yksittäistapausten ratkaisemisella. Tämä ero on nähdäkseni merkityksellinen tutkijatuomarin kaksoisroolin kannalta. Hallinto-oikeudet on jätetty sivuun yhtäältä siitä syystä, että itselläni ei ole niistä työkokemusta. Toisaalta hallinto-oikeustuomarin työn painotukset eroavat yleisistä tuomioistuimista huomattavasti niin menettelyn kuin käsiteltävien asiaryhmien sisällön kannalta. Tutkimuksen laajuudenkaan vuoksi ei ole mahdollista ryhtyä erittelemään tällaisten seikkojen vaikutusta tutkimustuloksiin.

Kirjoitelman toimitti yhteensä seitsemän tuomaria, joista viisi työskenteli hovioikeudessa ja kaksi käräjäoikeudessa kesäkuussa 2022. Tarkemmin ei ollut mahdollista selvittää syitä siihen, miksi osa tutkijatuomareista vastasi kirjoitelmapyyntöön ja osa taas ei. Kaksi tutkijatuomaria lähetti sähköpostiviestin, joissa he toivat esille pyrkimyksensä toimittaa kirjoitelma. Viesteissä tuotiin esille, että työkiireet olivat estäneet vastaamisen. Vastaaminen ajoittui kesälomia edeltävään aikaan, jolloin tuomioistuimissa usein on kiireisempää. Mitään aihetta ei ilmennyt sellaiseen päätelmään, että kirjoitelman laatijoiden valikoituminen 18 tutkijatuomarin joukosta olisi jollakin tavalla vaikuttanut aineiston sisältöön.

Tulosten raportoinnissa ei ole eroteltu henkilön tehtävää tuomioistuimessa, sillä päällikkötuomarin aseman esille tuomisella olisi saatettu murtaa vastaan anonymiteetti.²² Samasta syystä kirjoitelmista, jos niitä on käytetty suorina viittauksina, on häivytetty tiedot, jotka voisivat paljastaa henkilöllisyyden. Kirjoitelmat on jaoteltu teemoittain, jotka puolestaan on saatu kiteyttämällä esimerkinomaisista kysymyksistä, joita tutkijatuomareille esitettiin, kun heitä pyydettiin kirjoittamaan kokemuksistaan. Teemoittelu on edelleen tiivistetty vastaamaan artikkelin lukujen 4–7 otsikoita. Tutkijatuomareiden kirjoitelmat olisivat antaneet eväitä laajempaankin tarkasteluun ja tutkimuksen avartamiseen myös muihin teemoihin²³, mutta rajaus on ollut välttämätön paitsi aihepiirin fokusoimiseksi myös artikkelin enimmäislaajuuden vuoksi.

22. OTT-tutkinnon suorittaneiden joukossa oli kaksi päällikkötuomaria.

23. Ilmiö lienee tyypillinen laadullisen aineiston hyödyntämiselle (ks. Anu Puusa teoksessa Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus 2020, s. 148).

Kuvatun kaltainen teemoitus on keskeinen osa laadullisen tutkimuksen raportointia. Teemoittaminen auttaa päättämään säännönmukaisuuksia ja samankaltaisuuksia, mutta toisaalta mahdollistaa poikkeavien ilmiöiden havaitsemisen.²⁴ Tutkijatuomareiden kirjoitelmista ei ollut tarkoitus päätellä niinkään objektiivista totuutta tutkijatuomareiden asemasta vaan ennemmin heidän itseymmärrystään siitä, miten he kokevat oman roolinsa.²⁵ Tutkimuksen tulosten raportoinnissa on mukana tulkintaa, josta ei voida eikä ole tarkoituksenmukaista pyrkiäkään eroon, kun tutkimuksen kohteena on tietyissä tehtävissä toimivien itseymmärrys ja tutkimus toteutetaan tekemällä päätelmiä kirjoitetusta kuvailusta. Olennaista on huomata myös se, että keskiössä ei ole selvittää määrällisiä näkökohtia. Kysymys ei ole tilastollisesta tutkimuksesta, vaan pyrkimyksenä on selvittää tietyn ryhmän ajattelutapoja.²⁶

4. Tutkijan uralta tuomariksi vai päinvastoin?

Tutkijan ja tuomarin ura on itselläni edennyt limittäin. Ilmoittauduin tekemään lisensiaatin opintoja kesken auskultoinnin. Eräs syy jatko-opintoihin oli kiinnostus tuomioistuintyötä kohtaan, jolloin prosessioikeus tuntui hyödylliseltä oikeudenalalta. Lisensiaatin tutkinnon suorittamisen jälkeen hain töihin vakuutus-oikeuteen, josta sitten aikanaan palasin takaisin yleiseen tuomioistuimeen eli käräjäoikeuteen. Pääosa työurastani on kulunut käräjätuomarin tehtävissä, josta olen ollut kahdesti poissa; ensin kihlakunnansyyttäjänä ja toisella kerralla hovioikeudenneuvoksena. Työuraani voi luonnehtia tuomioistuinpainotteiseksi.

Työskentelyni tuomioistuimissa on vaikuttanut olennaisella tavalla tutkimusaiheiden ja tutkimusmetodien valintaan. Lisensiaatin tutkimukseni aihe valikoitui työnohjaajan ehdotuksesta, mutta muiden julkaisujen aiheet olen päättänyt itsenäisesti. Lisensiaatin tutkimuksessa näkökulma painottui Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön selvittämiseen ja oikeuskäytännöstä pääteltävien linjausten toteutumiseen Suomessa. Sittenmin olen valtaosassa julkaisuistani varioinut teemaa eri muodoissa ja erilaisissa rikosprosessiin liittyvissä kysymyksissä. Tutkimusten kysymyksenasettelu ja kokemukset tuomarin roolista ovat osaltaan suunnanneet metodia ”oikeusrealistiseksi” siten, että keskiössä on ollut oikeuskäytännön selvittäminen eikä niinkään teoreettisesti

24. Puusa 2020, s. 152–153.

25. Vertailukohtana voidaan viitata esimerkiksi tutkimukseen, jossa on selvitetty taloudellisesti varakkaimman väestöosan kulttuureja ja moraalisia selitysmalleja (ks. Anu Kantola – Hanna Kuusela, *Huipputulaiset – Suomen rikkain promille*. Vastapaino 2019).

26. Kantola – Kuusela 2019, s. 315.

kunnianhimoinen systematisointi. Viime vuosina olen kuitenkin joissakin artikkeleissa kokeillut erilaisia tutkimusmetodeja hyödyntäen prosessioikeudellisissa teemoissa oikeushistoriaa ja laadullista tutkimusta.²⁷

Tutkimustyöni on jatkunut julkaisujen laatimisen, koulutustehtävien ja satunnaisten akateemisten opinnäytetöiden arvioimisen puitteissa tuomarin töiden ohella. Julkaisujen kirjoittamista olen pitänyt ammatillisesti kiinnostavimpana ja kaikkiaan olen kirjoittanut yksin tai yhdessä kanssakirjoittajien kanssa yhdeksän kirjaa sekä lukuisia artikkeleita. Kirjat ovat käsitelleet oikeudenkäynnin julkisuutta, kontradiktorista periaatetta, itsekriminointisuoja ja todistelua. Kahdesti olen osallistunut yleisteoksen kirjoittamiseen Euroopan ihmisoikeussopimuksesta.²⁸ Rikosprosessin ohella olen kirjoittanut siviiliprosessista, josta julkaistun kokonaisuusityksen sisältöön käytännön kokemukseni käräjatuomarina ovat vaikuttaneet eniten.²⁹

Kirjoituspyyntöön vastanneet tutkijatuomarit ovat jaettavissa kahteen ryhmään sen perusteella, missä vaiheessa työuraa he ovat tehneet oikeustieteellisiä jatko-opintoja. Tutkijatuomareista viisi oli suorittanut OTT-tutkinnon työuran alkuvaiheessa ja siirtyneet sitten tuomarin tehtäviin. Tutkijatuomareista kaksi puolestaan oli aloittanut työuran tuomioistuimessa ja ryhtynyt vasta tämän jälkeen suorittamaan jatko-opintoja. Itse koen lukeutuvani jälkimmäiseen ryhmään.

Ensimmäiseen ryhmään eli ”yliopistotaustaisiin” kuuluneet ovat päätyneet tuomarin virkaan erilaisia polkuja pitkin. Osa oli toiminut ensin muissa työtehtävissä, kuten syyttäjänä tai lainvalmistelijana, kunnes oli hakenut virkaa tuomioistuimesta, mahdollisesti pidemmän ajan kuluttua. Tälle ryhmälle on leimallista, että suhtautuminen oikeustieteen tutkimukseen on itseisarvoisempaa ja kunnianhimoisempaa. Osa on työskennellyt yliopistolla pidempään, vaikka esimerkiksi väitöskirjaa on saatettu tehdä muiden työtehtävien ohella. Kaikilla ensimmäiseen ryhmään kuuluvilla tutkijan ura on joka tapauksessa alkanut jonkinlaisessa työsuhteessa yliopistoon.

Yliopistolla tutkijana aloittaneet tuomarit kuvaavat yliopistolta pois siirtymistä eri tavoilla. Yhtenä syynä mainitaan se, että yliopiston työmahdollisuudet on koettu epävarmoina ja työläinä. Väitöskirjan jälkeen urakehitykselle yliopistolla olisi ollut vain rajalliset mahdollisuudet³⁰; ”professori ainakin etelän yliopistoissa vaikutti lähes mahdottomalta”. Toisena motiivina on nostettu esille tutkimustyön herättämä kiinnostus tuomioistuihin kohtaan. Väitöskirjan oikeu-

27. Antti Tapanila, *Nemo tenetur*, teoksessa *Oikeutta oikeudenkäynnistä täytäntöönpanoon – juhlaulkaisu Tuula Linna 1957 – 25/9 – 2017*. Alma Talent Oy 2017, s. 357–374 ja Antti Tapanila, *Tietynlaista valaistumista – tuomioistuimet ja media*. *Lakimies* 7–8/2019, s. 1040–1063.

28. Matti Pellonpää – Monica Gullans – Pasi Pölönen – Antti Tapanila, *Euroopan ihmisoikeussopimus*. 5. uudistettu painos, Talentum Media Oy 2012 ja 6. painos, Alma Talent Oy 2018.

29. Antti Tapanila, *Siviiliprosessi*. *Suomalainen Lakimiesyhdistys* 2021, s. 6.

30. KÄO1 ja HO5.

denala on saattanut herättää kiinnostusta oikeudenkäyntejä kohtaan tai sitten tutkimusaihe, jos se on liittynyt tuomioistuimien toimintaan. Joillakin vastaajista siirtyminen tuomioistuimeen on tapahtunut jonkinlaisen ulkopuolisen kannustimen perusteella. Yhden tutkijatuomarin kohdalla on avautunut mahdollisuus hakea KKO:n esittelijäneuvoksen virkaa, johon oli toivottu hakijoita myös tuomioistuinlaitoksen ulkopuolelta. Kahdelle tutkijatuomarille oli ollut ainakin jonkinlaista merkitystä keskusteluilla, joita he olivat käyneet hovioikeuden presidenttien kanssa, jotka olivat suositelleet hakeutumista tuomioistuimeen.

Yliopistotaustaisista tutkijatuomareista kaksi toi esille, että tuomarin uralle siirtyminen oli ollut hankalaa.³¹ Ensimmäinen totesi, että hakeutuminen hovioikeuteen rangin viimeiseksi esittelijäksi ei olisi ollut houkuttelevaa OTT-tutkinnolla. Hänen kohdallaan ratkaisevaa oli ollut mahdollisuus hakea KKO:n esittelijäneuvokseksi. Toisen tutkijatuomarin kokemus oli, että suomalaisessa järjestelmässä ei ole ihan yksinkertaista päästä tuomioistuimeen, jos on 10 vuotta tehnyt tutkimusta. Hänellä ensimmäinen yritys päästä hovioikeuteen oli johtanut kohteliaisiin pakkeihin. Kokemukset viittaavat siihen, että tuomioistuimissa ei välttämättä ainakaan ensimmäistä tuomarin virkaa tai määräaikaaisuutta haettaessa arvosteta tieteellistä pätevyymistä kovin korkealle. Kahden tutkijatuomarin kokemuksia voi pitää olennaisina myös sikäli, että heillä tutkimustoiminta oli jatkunut todennäköisesti muita yliopistotaustaisia pidempään eli siirtymisen tuomioistuimeen ei ollut tapahtunut uran alkuvaiheissa. Tältä kannalta on kiinnostavaa verrata havaintoja sellaisen tutkijatuomarin kommenttiin, joka on siirtynyt yliopistolta hovioikeuden esittelijäksi varsin pian väitöskirjan valmistumisen jälkeen:

”Olen hovioikeudessa tuomarina toimiessani huomannut, että yleensä ylioikeuden esittelijänä toimineet henkilöt vaikuttavat olevan jonkin verran parempia tuomareita kuin sellaiset henkilöt, jotka eivät ole toimineet esittelijöinä. Tämä on toki karkea yleistys...”

Arvion esittelijöiden lähtökohtaisesta paremmuudesta voi nähdä ilmentävän varsin vanhakantaista ajattelua pätevyymisestä tuomarin virkaan. Omat havaintoni nuorempien kollegojen pätevyydestä käräjätuomarin tehtävissä eivät kuitenkaan korreloi siihen, ovatko kollegat toimineet hovioikeudessa esittelijöinä. Oma tuomarin urani hovioikeudessa jäi vuoden mittaiseksi, joten en koe olevani pätevä arvioimaan esittelijöiden paremmuutta hovioikeudenneuvoksen tehtävään. Sen sijaan pidän käräjätuomarin tehtävää ja viran vaatimuksia hyvin erilaisina hovioikeudenneuvokseen verrattuna. Käräjätuomarin työ painottuu vuorovaikutukseen oikeudenkäyntien osallisten kanssa sekä näytönarviointiin. Nämä osa-alueet edellyttävät sosiaalisia taitoja ja ymmärrystä elämän monimuotoisuudesta. Muutoksenhakutuomioistuimissa oletan oikeudellisen ajattelun ja

31. HO3 ja HO5.

päätelyn olevan enemmän etusijalla. Joka tapauksessa vanhakantainen ajatus esittelijän tehtävän pätevoittävistä vaikutuksesta voi osaltaan selittää kahden tutkijatuomarin verrattain negatiivisia kokemuksia tuomarinuran houkuttelevuudesta.³²

Pienempi osa tutkijatuomareista oli ryhtynyt tekemään jatko-opintoja vasta tuomioistuinalle lähdettyään. Heidän vastauksissaan oli nähtävissä selkeämpi välineellinen arvo jatko-opinnoille, sillä jo väitöskirjan aihetta on pohdittu tuomioistuinyöskentelyn näkökulmasta.³³ Vastauksissa ei myöskään keskitytä yhtä paljon arvioimaan oikeustieteellistä tutkimusta ja siihen liittyviä kysymyksiä verrattuna yliopistotaustaisiin tutkijoihin. Oikeustiede nähdään enemmän oman tuomarin työn kannalta eikä laajemmassa kontekstissa. Tuomarin taustalla väitöskirjan tehneet eivät myöskään ole harjoittaneet varsinaista tutkimustoimintaa enää väitöskirjan valmistumisen jälkeen. Sen sijaan yliopistotutkijana aloittaneista merkittävä osa edelleen jatkoi tutkimusta, joka oli lähinnä artikkelien kirjoittamista.³⁴

”Tuomioistuinyöskentely (harjoittelut, auskultointi ja esittelijäntyö) ja graduni aihe vaikuttivat ilman muuta väitöskirjan aiheen valintaan. Rikosoikeus on yksi keskeisimmistä tuomarintyön osaamisalueista, joten se oli kiinnostava, luonteva ja uran kannalta tarkoituksenmukainen valinta. Sekä tutkimustoiminta että alavalinta tuomioistuimessa ohjasivat vuoroin toisiaan.”

Jotkut tuomioistuintaustaiset tutkijatuomarit ovat nimenneet syyksi jatko-opintoihin jonkinlaisen ulkopuolisen kannustajan. Ensimmäisellä kannustus jatko-opintoihin oli tullut tutkielman ohjanneelta professorilta. Toinen puolestaan on ilmoittanut kannustajaksi arvostamansa päällikkötuomarin, joka oli pyytänyt häntä alioikeuksien tarkastajaksi. Tarkastajan tehtävässä oli ollut erinomainen tilaisuus keskustella tuomareiden kanssa käytännön prosessinjohtoon liittyvistä ongelmista. Keskusteluista oli valikoitunut aikanaan tutkimuskysymys. Tuomari-taustaisilla tutkijoilla työskentely tuomioistuimissa oli ohjannut valintoja ainakin väitöskirjan oikeudenaan, erällä jopa konkreettiseen tutkimuskysymykseen.

32. Tuomarinuran avaaminen ulkopuolelta tuleville päteville lakimiehille on ollut pidempään tuomarivalintalautakunnan tavoite (ks. Terttu Utriainen, Tuomarivalintalautakunta, teoksessa *Matkalla pohjoiseen – professori Jyrki Virolaisen juhla- ja Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta 2003, s. 431–432* ja Tatu Leppänen, Tuomareiden rekrytoinnista, teoksessa *Juhla-julkaisu Pekka Vihervuori 1950 – 25/8 – 2020. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2020, s. 216*). Näin tavoite on ainakin julkilausuttuna, eri asia toki on se, onko tavoite mitenkään toteutunut tai onko sitä edes pyritty vakavissaan toteuttamaan. Olen omien kokemusteni ja havaintojeni perusteella jossakin määrin eri mieltä kuin Leppänen, joka on pitänyt pitkää esittelijänuraa pikemminkin dismeriittinä haettaessa tuomarin virkaa. Leppäsen kanssa voi olla samaa mieltä siitä, että tuomarin virkaan nimitetään vähän sellaisia henkilöitä, joiden työura on luotu kokonaan tai lähes kokonaan tuomioistuimien ulkopuolella (Leppänen 2020, s. 219–220).

33. KÄO 2 ja HO1.

34. KÄO1, HO2, HO3 ja HO4.

Yliopistotaustaisten tutkijatuomareiden kohdalla tällaista kytkentää ei ollut, sillä kaikilla heistä oikeudenala ja tutkimusaihe oli valikoitunut muulla perusteella. Syynä tähän toki on voinut olla, että heillä pääasiallinen työskentely tuomioistuimissa oli alkanut vasta väitöskirjan valmistuttua.³⁵

5. Tutkijan taustalla tuomioistuimessa

Oikeustieteen tutkijan ja tuomarin työssä on samankaltaisuuksia. Molemmat pyrkivät jäsentämään heille asetetut kysymykset oikeudellisesti ja hakemaan vastauksia oikeuslähteistä. Vastaus perustellaan oikeudellisella argumentaatiolla. Keskeisenä erona lienee ainakin se, että tutkija voi vapaasti valita tutkimuskysymyksensä eikä hänen tarvitse antaa mihinkään kysymykseen lopullista vastausta.³⁶ Tuomarin tehtävässä ei suoriteta abstraktia normien tulkintaa eikä etenään systematisointia, vaan normien soveltamista ohjaa aina yksittäistapauksen tosiseikat, joiden selvittäminen edellyttää näytön arvioimista. Tämä erottaa tuomarin työn tutkijasta.

Vaikka oikeudenkäynnissä esitetty näyttö vaikuttaa tapauksesta jälkikäteen tehtäviin tulkintoihin, tutkija ei vastaanota näyttöä eikä hänellä voi olla siitä omakohtaisia havaintoja. Useimmiten näyttöön perustuvat ratkaisut ovat tutkijoita vähemmän kiinnostavia. Tutkija saattaa pyrkiä tekemään yleistäviä päätelmiä näyttöasetelman sivuuttaen, vaikka tuomarina ajattelen, että ratkaisu kytkeytyy aina faktoille ja myös yleistettävyyden on faktasidonnaista. Tuomarin näkökulmasta oikeustieteen tutkimuksissa toisinaan häiritsee se, että näyttöön pohjaavan tapauksen perusteella pyritään tekemään pitkälle meneviä tulkintoja normin soveltamisesta. Toisinaan jää pohtimaan, onko tutkimuksessa oivallettu tuomioistuinratkaisujen tapauskohtaisuus ja sidonnaisuus tiettyyn prosessuaaliseen asetelmaan. Ei edes ylin tuomioistuin voi irrottautua tästä kontekstista, vaikka se pyrkisi ohjaamaan tulevaa oikeuskäytäntöä ratkaisullaan.

Tuomarin tausta on saattanut vaikuttaa siihen, että tutkimukselta edellyttää objektiivisuutta. ”Asianajajan” tyyllillä kirjoitettu julkaisu ei vakuuta, jos tutkija painottaa omaa kantaansa puoltavia lähteitä eikä selvästi tuo esille, jos oma kanta poikkeaa vallitsevasta näkemyksestä.³⁷ Oma tutkimustoimintani on puolestaan

35. ”Pääasiallisuudella” viitataan tässä yhteydessä siihen, että osa yliopistotutkijoista oli auskultoinut jo ennen jatko-opintojen aloittamista. Auskultoinnilla on joissakin tapauksissa saattanut olla vaikutusta väitöskirjaa koskeissa valinnoissa, mutta ei yhtä selvää yhteyttä kuin tuomaritaustaisilla tutkijoilla.

36. Vastaavasti KÄO1.

37. Tämänkaltainen lähteiden käyttäminen osoittaa heikkotasoista oikeustiedettä, mutta voi olla myös tutkimuseettinen ongelma (ks. Markku Helin, Oikeustiede ja tutkimusetiikka. Lakimies 6/2015, s. 801).

vaikuttanut siihen, kuinka helposti vakuutun asianosaisten esittämistä kannanotoista. Tutkijan rooli tuottaa skeptistä asennetta ja kovin ponteva oman kannan oikeellisuuden todisteleminen vaikkapa loppulausunnossa saattaa johtaa muuhun kuin aiottuun tulokseen. Tutkijan mentaliteetti tuottaa kysymyksiä, onko asia lopulta niin kiistaton ja selväpiirteinen kuin sitä oikeudenkäynnissä esitetään.

Tutkijatuomarit näyttävät kokevan roolinsa tuomarina jossakin määrin eri tavoin sen mukaan, ovatko he aloittaneet uransa yliopistotutkijana vai tuomioistuimessa. Tuomioistuintaustaiset eivät pohtineet laajalti tutkijan roolin vaikutusta työyhteisössä eivätkä he esittäneet ulkopuolisen havaintoja tuomioistuimesta työpaikkana. Yksi heistä vastasi, että tutkimus on antanut valmiuksia tuomarin tehtävissä ja syventänyt näkemystä tuomarin roolista. Toisella tutkimus oli antanut syvemmän osaamisen rikosoikeuden yleisiin oppeihin ja tunnusmerkistötekijöiden tulkintaan.³⁸ Yliopistotutkijoina uransa aloittaneet puolestaan esittivät monipuolisia havaintoja tuomarin tehtävästä ja vertasivat sitä selkeämmin yliopistotutkijan työhön. Varsinaisissa tuomarin tehtävissä tutkijan taustasta nähtiin olleen merkittävää hyötyä. Konkreettisesti hyöty oli näkynyt valmiuksina käyttää erilaisia oikeuslähteitä, nähdä jutut laajemmin ”helikopterikatseella” ja kykyä jäsentää oikeudellisia ongelmia.³⁹ Tutkimustyön nähtiin myös parantavan edellytyksiä vakuuttavaan argumentaatioon ja loogiseen ajatteluun.⁴⁰

Kirjoitelmissa ei tuotu esille tutkijan taustan negatiivisia vaikutuksia tuomarin työssä. Sen sijaan kaksi yliopistotaustaista tutkijatuomaria viittasi jonkinlaisiin negatiivisiin kokemuksiin työyhteisössä. Yksi oli törmännyt ennakkoluuloihin, että tutkijataustainen olisi liian teoreettinen tuomarin työhön. Toisella oli kokemus, että ”työyhteisöön” solahtamisessa tutkijan taustasta oli ollut lähinnä haittaa. Vaikka suhtautuminen oli muuttunut parempaan suuntaan kuluneiden 10 vuoden aikana, edelleen taustasta mielellään naljailaan.⁴¹ Omat kokemukseni ovat tässä suhteessa neutraalimpia, sillä en ole havainnut varsinaista tutkijan taustasta naljailua, vaan suhtautuminen on ollut asiallista. Toisinaan tieteellinen ansioituminen on saatettu ottaa esille positiivisessa hengessä.⁴²

Useimmissa vastauksissa ei tuotu esille sitä, että tutkimustyö olisi jotenkin konkreettisesti vaikuttanut tuomarina tehdyissä lainkäyttöratkaisuissa. Yksi tutkijatuomari oli kuitenkin havainnut, että hänen tutkijataustallaan on ollut ratkaisevaa merkitystä ennen kaikkea kiperissä oikeudellisissa ongelmissa. Kokoonpanossa oli saatettu käydä tiivistäkin keskustelua siitä, mikä esimerkiksi oli jonkin kansainvälisen oikeuslähteen asema ratkaisussa ja tulkinnessa.⁴³ Toinen

38. HO1 ja KÄO2.

39. KÄO1 ja HO3.

40. HO4 ja HO5.

41. HO3 ja HO5.

42. Vastaavasti asennoitumista kuvasi tuomioistuintaustainen HO1.

43. HO3.

tutkijatuomari arveli, että hänen tapansa perustella poikkeaa kollegoista nimenomaan tutkijan taustan vuoksi. Tutkijatuomari koki perustelevansa tuomiot perusteellisemmin verrattuna kollegoihinsa.⁴⁴

Omat kokemukseni ovat samansuuntaisia sikäli, että toisinaan tuomarikollega on saattanut tulla kysymään neuvoa jossakin omassa jutussaan ainoastaan sen vuoksi, että tietää minun perehtyneen aiheeseen. Toisinaan kysyjä on saattanut olla myös toisesta tuomioistuimesta. Tuomioistuimissahan ei ole mitenkään tavatonta, että jotakin aluetta hyvin tuntevalta kollegalta käydään kysymässä ns. *second opinion*. Perustelutavan muovautumisen kannalta oletaisin enemmän vaikutusta olleen sillä, että aloitin tuomioistuinurani vakuutus oikeudessa, jossa ratkaisut perusteltiin erittäin tiiviisti. Yhteenvetona sanoisin, että yksinomaan tutkijan taustalla ei ole ollut kovin merkittävää vaikutusta siihen, miten olen tuomarin työni tehnyt. Ainakin vaikutuksen jäännöksetön erottelu työuran muiden vaiheiden merkityksestä on vaikeaa, ellei mahdotonta.

Joissakin vastauksissa on viitattu ”sosiaalistumiseen” tuomarin tehtävissä.

”Tutkimustoiminnalla ei ole mielestäni ollut vaikutusta lainkäyttöraatkaisuihin. Rikosjutuissa on tapahtunut ”sosiaalistumista” yleiseen tuomitsemiskäytäntöön – aluksi muualta tulleet ihmettelin eräitä näyttökynnyksratkaisuja, mutta nyt jo lienee itselläkin hallinnassa, milloin näyttö yleensä riittää. Samaan tapaan lienee rangaistuskäsityksissäni tapahtunut jonkin verran ankaroitumista siihen verrattuna, miten asioista ajattelin hovioikeudessa aloittaessani...”⁴⁵

”Tuomarin rooli on myös – ainakin toistaiseksi – yhteiskunnallisesti varsin arvostettu. Siitä taas seuraa mm. tietynlaisia käyttäytymisvelvoitteita, joita ei tietenkään varsinaisesti sanota ääneen, mutta kulttuuriin sosiaalistuu. Koen edustavani en vain itseäni, vaan myös tuomioistuinta, jonka myötä koen toimivani ja esimerkiksi puhuvani sordiinon läpi. Työyhteisö on tuomioistuimessa yliopistoon verrattuna homogeeninen, konservatiivinen, säilyttävä eikä juuri missään suhteessa luova.”⁴⁶

Tutkijan ”sosiaalistuminen” tuomioistuinikäntöihin nousi esille kirjoitelmissa. En ollut ymmärtänyt ottaa teemaa esille kirjoituspyyntöön liittyneissä kysymyksissä.⁴⁷ Omalla kohdallani arvelisin sosiaalistumista tapahtuneen vähemmän, minkä oletan olevan seurausta siitä, että olen työurallani vaihtanut tuomioistuinlinjaa ja lisäksi työskennellyt pisimpään kärjätuomarina, jolloin valtaosa jutuista ratkaistaan yksin. ”Sosiaalistuminen” tietynlaiseen tuomarin käyttäytymistapaan on niin ikään itselleni tuntemattomampi ilmiö. Sen sijaan tunnistan kirjoitelman

44. HO4.

45. HO2.

46. HO3.

47. Sosiaalistumisella tarkoitetaan prosessia, jossa ammattikuntaan liittyvä sisäistää ammattiin liittyvän koodiston ja sen mukaiset roolikäsitykset. Ks. sosiaalistumisesta lähemmin Koulu ym. 2019, s. 327–337.

kommentit tuomioistuimesta homogeenisena ja konservatiivisena työyhteisönä, joskin viime vuodet ovat muuttaneet ympäristöä, kun tuomariksi hakeudutaan aiempaa monipuolisemmin taustoin ja eri ikäisinä.

Yhdessä kirjoitelmassa oli pohdittu syvällisesti myös tuomarin ammatillista kehittymistä.

”Tuomarin työssä olennaisen tärkeitä ovat laaja-alainen oikeudellinen yleissivistys ja kestäväällä juridisella pohjalla oleva hyvä harkinta. Toisaalta tuomarin työhön liittyy sellaisia piirteitä, jotka muistuttanevat jossakin määrin käsityöläisammattajeja: työtä oppii tekemisen kautta, ja monet asiat ovat sellaisia, joihin tutkimustoiminta ei varsinaisesti valmenna. Monijäsenisessä kokoonpanossa juttuja ratkaistaessa on mahdollisuus seurata pitkään tuomareina toimineita kollegoita, jotka ovat toimineet vain tuomioistuimessa – ja virkatovereiden kanssa käytävät keskustelut rikastavat omaa ajattelua olennaisesti.”⁴⁸

Tuomarin työn vertaaminen käsityöläisammattiin kertoo minusta jotakin kovin olennaista ammatista. Vaikka olen kokenut tutkijan taustasta olevan suurta hyötyä tuomarin työssä ja se on lisännyt käräjätuomarin tehtävässä vaadittavaa itsetuottamusta ja rohkeutta⁴⁹, tuomarin ammatin oppiminen muutoin kuin työtä tekemällä tuntuu todellisuudelle vieraalta. Ehkä kokemusperäinen oppiminen on eräs syy sille, että tuomioistuinlaitoksen perinteisen karriäärin ulkopuolelta tulleet kokevat toisinaan jonkinlaista vierautta. Heidän polkunsa tuomariksi on ollut erilainen, eikä uraa ole aloitettu seuraamalla kokeneempien lainkäyttäjien ammatillista toimintaa. Eräs tutkijatuomari totesikin, että hänellä olisi tutkijana pohdinnallista tarjottavaa kollegiossa, mutta keskustelukumppaneita ei ole välttämättä ollut montaa.⁵⁰ Omalla kohdallani virkauran eteneminen on näyttäytynyt niin, että kokeneempia kollegoja ei ole enää montaa jäljellä. Kolmen tuomarin kokoonpanoa vaativissa jutuissa olen kokenut omalla näkemyksellä olevan paljon merkitystä juttua ratkaistaessa. Sitä kuitenkin on vaikeaa, ellei mahdotonta arvioida, vaikuttaako kollegojen suhtautumiseen enemmän tutkijantausta vai virkaiän suoma kokemuksen karttuminen.

48. HO4.

49. Eräs tutkijatuomari arveli tutkijan taustan antaneen itsevarmuutta ratkaisutoimintaan (KÄO1), mihin havaintoon voin omasta puolestani yhtyä.

50. HO3.

6. Tutkijan ja tuomarin oikeuslähteet

Oikeuslähdeopilla on keskeinen merkitys tutkijalle ja tuomarille. Oikeuslähdeoppi sitoo oikeudellisen ratkaisun tekijän yhteiskunnassa vahvistettuihin normeihin.⁵¹ Tuomaria sitoo oikeuslähteisiin virkavelvollisuus – tuomarin pitää ratkaista jutut voimassa olevan oikeuden mukaan. Oikeustieteen tutkijalla ei samanlaista velvollisuutta ole. Oikeuslähdeoppiin hänet sitoo tutkijan etiikka ja pyrkimys esiintyä uskottavana oikeustieteen tutkijana. On vaikea kuvitella, että tutkijana voisi saavuttaa minkäänlaista uskottavuutta, jos esittää tulkintakannanotot kovin epäkonventionaalisilla perusteilla. Voidaan arvioida, että tutkijan ja tuomarin oikeuslähdesidonnaisuus on samankaltaista, joskin tuomarilla vahvasti velvoittavaa. Oikeustieteilijä voi lisäksi käyttää lähteinään sellaisia (heikosti velvoittavia) oikeuslähteitä, joihin tuomari ei voi ratkaisuaan perustaa.⁵²

Vaikka tuomarin sidonnaisuus oikeuslähteisiin on vaivattomasti perusteltavissa, todellisuudessa sitovuus on relatiivista. Oikeuslähteitä voidaan painottaa eri tavoilla – edes tutkijoiden keskuudessa ei ole yksimielisyyttä oikeuslähteiden soveltamisesta. Oikeuslähteet sisältävät myös harkinnan- ja tulkinnanvaraa, joka jättää tilaa tutkijan tai tuomarin persoonalliselle panokselle oikeuden soveltamisessa. Omalla kohdallani tutkimustoiminta on epäilemättä vaikuttanut oikeuslähteiden käyttämiseen. Merkittävässä osassa julkaisuja lähestymistapa on ollut eräällä tavalla *oikeusrealistinen*, jolloin vastauksia on haettu erityisesti oikeuskäytännöstä.

Tuomaria sitoo toiminnassaan laki, joten vastoin lain selvää sanamuotoa juttua ei voi ratkaista. Tämän ehdottoman lähtökohdan merkitystä kuitenkin vähentää se, että useimmiten laintulkinnan ongelmat tulevat ajankohtaisiksi vasta sitten kun kirjoitetusta laista ei ole pääteltävissä yksiselitteistä vastausta. Toisinaan tuomarit saattavat tällaisessa tilanteessa hakea vastausta lain esitöistä, mitä voinee pitää perinteisenä tapana lähestyä oikeudellisia ongelmia. Lähestymistapa on havaittavissa esimerkiksi lukemalla takavuosina annettuja KKO:n ratkaisuja, joissa on lähes yksinomaan viitattu hallituksen esityksiin tai valiokuntien mietintöihin.⁵³ Omissa ratkaisuissani olen hyödyntänyt usein KKO:n ratkaisuja, joiden etuna olen pitänyt sitä, että niissä normin soveltamista on tarkasteltu asiayhtey-

51. Ks. oikeuslähdeopista mm. Siltala 2003, s. 247–254; Hannu Tolonen, Oikeuslähdeoppi. WSOY Lakitieto 2003, s. 12–18 ja Hannu Tolonen, Oikeuden kaleidoskooppi – kirjoituksia oikeudesta ja sen historiasta. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2008, s. 156–165.

52. Helin 2015, s. 803–804.

53. Tältä osin KKO:n perustelut ovat muuttuneet, sillä nyttemmin KKO viittaa aiempaa enemmän myös oikeuskirjallisuuteen (ks. Markku Helin, Oikeuskirjallisuus korkeimman oikeuden päätösten perusteluissa, teoksessa Oikeutta oikeudenkäynnistä täytäntöönpanoon – juhlaulkaisu Tuula Linna 1957 – 25/9 – 2017. Alma Talent Oy 2017, s. 45–58). Vastaavia havaintoja olen tehnyt oikeuskäytäntöön viittaamisesta, mutta jo varhemmin.

dessä eikä abstraktisti yleisellä tasolla. KKO:n ratkaisujen merkitys piilee myös siinä, että KKO:lla on lakisääteisenä tehtävänä ohjata oikeuskäytäntöä. Voi ajatella, että tuomarin on syytä noudattaa ylimmän tuomioistuimen tulkintaohjetta, vaikka hän hiljaa mielessään olisi eri mieltä KKO:n kanssa.⁵⁴

Tutkijatausta on yleisemmin voinut vaikuttaa sikäli, että kynnys käyttää oikeuskirjallisuutta lähteenä on matalalla. Kirjallisuuden hyödyntämistä voi miunusta puoltaa sillä, että kirjallisuudessa on saatettu esitellä laajemmin tiettyjä peruskysymyksiä, jolloin viittauksella voi saada tuomion perusteluihin havainnollisuutta ja ymmärrettävyyttä.⁵⁵ Usein esimerkiksi rikosoikeuden yleisten oppien; vaikkapa tahallisuuden tai osallisuuden, perusasiat olen selostanut viittamalla rikosoikeuden perusteokseen.⁵⁶ Voisi ajatella, että oma tutkimustoiminta on tuottanut sellaista ”lukkarin rakkautta” oikeustiedettä kohtaan, joka johdattaa kollegoja useammin hakemaan tukea kirjallisuudessa esitetyistä kannanotoista. Omaan kirjalliseen tuotantoon viittaamista olen pyrkinyt välttämään, vaikka joissakin tapauksissa tarve viitata EIT:n ratkaisukäytäntöön on ollut siinä määrin ilmeinen, että olen joutunut turvautumaan perusteluissa kirjaan, jossa olen ollut kanssakirjoittajana.⁵⁷

Tutkijatuomarit kommentoivat kirjoitelmissaan oikeuslähdeoppia ja oikeuslähteiden käyttämistä yleisesti ottaen varsin niukasti eikä heidän vastauksistaan hahmottunut selviä linjoja. Yhdellä vastaus oli sikäli ”oppikirjamainen”, että hän piti tuomarin oikeuslähdesidonnaisuutta ehdottomana. Tutkija voi kritisoida vallitsevaa kantaa ja vaikuttaa muutoksen aikaansaamiseen, mutta tällaista oman näkemyksen esille tuomista tuomari voi tehdä vain äärimmäisen rajoitetusti ja varovasti. Sama tutkijatuomari toisaalta arveli, että tutkijataustaisella tuomarilla

54. Jossakin määrin samanlaisia näkemyksiä KKO:n ratkaisuista esitti tutkijatuomari HO4, joka piti ennakkopäätöksiä tärkeimpänä oikeuslähteenä lainsäädännön lisäksi. Hän piti myös hovioikeuden ratkaisuja itselleen erittäin merkityksellisinä. Vaikka hän koki hyödyntävänsä oikeuskirjallisuutta myös tuomarina, hän käytti sitä enemmän ongelman systemaattisen hahmottamisen apuna eikä niinkään tuomion perustelemisessa.

55. Ks. myös Helin 2017, s. 54–58, jossa kirjoittaja esittää monia tunnuttuja näkökohtia kirjallisuuteen viittaamisesta tuomion perusteluissa. Helin kuitenkin tarkastelee KKO:n perusteluja, joilla on alempaan tuomioistuimeen verrattuna erilainen funktio. Alemmassa tuomioistuimessa pääpaino on asianosaisten jutun ratkaisemisella, jolloin perustelujen avoimuutta ja ymmärrettävyyttä on ajateltava korostuneesti asianosaisten kannalta. KKO:n perustelujen auditorio on laajempi ja abstraktion taso korkeampi.

56. Valinta on lähes poikkeuksetta osunut Sakari Melanderin kirjaan Rikosvastuun yleiset edellytykset (Tietosanoma Oy 2016). Valintaa ei ole syytä päätellä arvioksi rikosoikeuden tutkijoiden pätevyysjärjestyksestä vaan teoksen havainnollisesta esitystavasta.

57. Yksi tutkijatuomari (KÄO1) oli kokenut pientä ristiriitaa silloin, kun hänelle oli jaettu väitöskirjan aihetta sivuva juttu. Hän oli kokenut, että hänen oli pidettävä roolinsa visusti erillään. Hän oli pyrkinyt tuomarina ratkaisemaan asian niin kuin tuomioistuimessa pitää. Vastaavanlaista ristiriitaa en ole itse havainnut. Ehkä osasyynä on, että omat tutkimusaiheet ovat olleet verraten yleisiä prosessioikeudessa ja niihin törmää rikosasioissa toistuvasti.

voi olla monipuolisempi ja parempi osaaminen sellaisista oikeuslähteistä, joihin on perehdyttävä, jos laki, esityöt tai oikeuskäytäntö eivät anna riittävää vastausta.

Toinen tutkijatuomari puolestaan ilmoitti näkemyksensä oikeuslähdeopista varsin moderniksi. Hän oli käynyt kokoonpanossa joskus tiivistä keskustelua esimerkiksi kansainvälisoikeudellisen oikeuslähteen asemasta tulkinnessa. Kolmas tutkijatuomari pohti, että hän taustansa vuoksi osaa hakea keskimääräistä tuomaria laaja-alaisemmin tietoa kulloinkin ratkaistavana olevista oikeuskysymyksistä. Hän oli myös pyrkinyt tukeutumaan ulkomaisiin oikeuslähteisiin. Tutkijatuomari toi esille kiinnostavan näkökulman siitä, että tutkimustausta on harjaannuttanut arvioimaan myös muiden tekemän tutkimuksen laatua.⁵⁸

Tuomarin tehtävissäni olen havainnut, että oikeuslähteiden käyttäminen on intensiteetiltään ja laadultaan erilaista ainakin kärjäoikeuksissa ja hovioikeuksissa. Hovioikeudessa toimiessani kirjallisuutta ja hallituksen esityksiä hyödynnettiin tapausten ratkaisemisessa enemmän ja säännönmukaisemmin. Eräs syy tähän saattoi olla se, että hovioikeudessa ei varsinaisesti voinut erikoistua mihinkään juttutyyppeihin. Tämä helposti johti siihen, että joutui oikeuslähteiden avulla perehtymään tietyn oikeudenalan peruskysymyksiin. Kärjäoikeudessa työn tahti on merkittävästi kiireisempi ja työnkuva painottuu tiettyihin vakaviin rikosasioihin. Mihinkään perusteiden selvittämiseen ei ole yleensä tarvetta, joten oikeuslähteistä etsii tietoa lähinnä silloin, kun käsillä on jokin poikkeuksellinen oikeudellinen kysymys.

7. Tutkijatuomari, yliopisto ja yhteiskunta

Tuomioistuimilla ja yliopistoilla on merkittävä yhteiskunnallinen tehtävä, joka liittyy oikeudenmukaisuuden toteuttamiseen ja välittämiseen. Vaikka tuomioistuinten ensisijainen tehtävä on yksittäistapausten ratkaiseminen voimassa olevan oikeuden mukaisesti, tätä tehtävää toteuttaessaan ne yhtäältä luovat oikeutta tulkinnoillaan ja toisaalta välittävät tietoa oikeudesta ratkaisuillaan. Yliopistot tai oikeastaan laajemmin tutkijat toteuttavat osaltaan vastaavia tehtäviä, sillä oikeustieteellisen tutkimuksen perinteisenä kohteena on voimassa olevan oikeuden jäsentäminen.

Voidaan ajatella, että tutkija ja tuomari toimivat vuorovaikutuksessa, sillä kirjallisuuden kannanotot heijastuvat yhtenä oikeuslähteenä tuomioistuimen ratkaisuihin. Positiivista oikeutta tutkivan on perehdyttävä tuomioistuinten ratkaisuihin, jos hän haluaa esittää tutkimuksessaan väitteitä normien soveltamisesta tuomioistuimissa. Tutkijatuomarin vaikutus voi olla kahtalainen, sillä hän voi

58. HO4, HO3 ja KÄO1.

vaikuttaa oikeuteen sekä ratkaisuja antamalla että julkaisemalla oikeustieteellistä tutkimuskirjallisuutta.

Kirjoituspyynnöillä pyrittiin kartoittamaan tutkijatuomareiden näkemyksiä tutkijayhteisöstä ja siitä, minkälaisia odotuksia heillä on oikeustieteellistä tutkimusta ja opetusta kohtaan. Vielä laajemmasta yhteiskunnallisesta näkökulmasta heiltä myös kysyttiin näkemyksiä oikeustieteen itseymmärryksestä. Tällä kysymyksellä oli tarkoitus kartoittaa, miten tutkijatuomarit näkevät kaksoisroolinsa oikeustieteen ”pelikentällä”.

Tuomioistuinstaustalta väitöskirjan tehneet tutkijatuomarit kommentoivat nuikemmin suhdettaan tutkijayhteisöön ja vastaukset ilmensivät enemmän tuomioistuimen näkökulmaa tutkimukseen ja opetukseen. Molemmilla heistä oli ollut tehtäviä yliopistolla väittelyn jälkeen, sillä yksi oli toiminut työelämäprofessorina ja toinen oli opettanut pitkäaikaisesti rikosoikeutta yliopistolla.⁵⁹ Yliopistotaustaiset tutkijatuomarit puolestaan kommentoivat laajemmin suhdetta tutkijayhteisöön ja odotuksiaan oikeustiedettä kohtaan. Heistäkin osalla kontaktit tutkijayhteisöön olivat saattaneet jäädä vähäisemmiksi.

Yksi yliopistotaustainen tutkijatuomari oli kokenut tietynlaista ulkopuolisuutta, koska hän ei ollut yhtä perehtynyt teoriaan ja oikeuskehitykseen, koska tuomarina katse on tässä ajassa ja ratkaistavana olevissa jutuissa. Hän toi vahvasti ilmi oikeustieteen tehtävänä tulevaisuuteen katsomista ja uusien kehityssuuntien ja ilmiöiden esille nostamista. Tutkijatuomari esitti esimerkkinä oikeusvaltiota vaarantavat autoritaariset kehityssuunnat. Toinen yliopistotaustainen tutkijatuomari kommentoi, että suhteet tutkijayhteisöön olivat jääneet aika etäisiksi. Vaikka hänellä oli ollut yksilötason yhteyksiä, nekin olivat ajan kanssa vähentyneet vanhemman sukupolven eläköitymisen vuoksi. Nuorempi tutkijapolvi oli jäänyt hänelle vieraaksi.⁶⁰

Kahdella yliopistotaustaisella tutkijalla näyttäisi olevan tiiviimmät yhteistyösuhteet yliopistotutkimukseen. Yksi oli kokenut tuomioistuinstaustaan liittyvää arvostusta, ja tutkijayhteisöltä oli tullut enemmän yhteistyöpyyntöjä kuin hän oli ehtinyt osallistumaan. Toinen oli ylläpitänyt kontakteja yliopistoihin ja hakeutunut dosentiksi. Dosentuurit olivat tuottaneet erilaisia akateemisia asiantuntijatehtäviä, jotka hän oli kokenut mielenkiintoisiksi, mutta työläiksi. Tutkijatuomari oli hoitanut aktiivisesti kouluttajantehtäviä täydennyskoulutustilaisuuksissa.⁶¹ Hänellä on samankaltainen suhde akateemiseen maailmaan kuin itselläni, sillä olen Lapin yliopistossa prosessioikeuden dosenttina ja satunnaisten akateemisten asiantuntijatehtävien ohella olen usein kouluttanut tuomareita ja syyttäjiä erilaisissa tilaisuuksissa.

59. KÄO2 ja HO1.

60. KÄO1 ja HO2.

61. HO4 ja HO3.

Kaikilla tutkijatuomareilla oli verraten samankaltaisia odotuksia oikeustieteellistä tutkimusta ja opetusta kohtaan. Tutkimukselta odotetaan käytännönläheisyyttä ja yliopistojen nykysuuntauksessa lainopin vieroksuminen koettiin jossakin määrin uhkaavana. Tutkijatuomarit kokivat, että tutkijayhteistö arvostaa enemmän ”teoreettista” tutkimusta, vaikka myös käytännönläheisemmin suuntautuneelle olisi suuri kysyntä.⁶²

”Odotan, että tutkijayhteistö ei kokonaan unohtaisi lainopillista orientaatiota (vaara on suuri). Näin käytännöllisellä alalla ammatillisen yhteisömme näkymät ovat huonot, jos käytännöllisesti orientoituneelle tutkimukselle ei ole lainkaan tilaa. ... Teoreettisen tutkimuksen sovellusten ja käytännöllisten yhteyksien rakentaminen ei ole ihan helppoa, mutta se on erittäin hyödyllistä ja inspiroivaa sekä tutkijalle että lainkäyttäjille. ... Työskentely tuomarina on herättänyt siihen todellisuuteen, että tieteenalamme on oikeustiede eikä esimerkiksi filosofia.”

”Pidän yleensäkin oikeustieteellisen tutkimuksen kannalta olennaisen merkittävänä sitä, että yliopistoissa harjoitettu tutkimus olisi hyödynnettävissä myös käytännön toiminnassa. ... Erilaisten ”tieteellisyyden” ja ”käytännöllisyyden” välisten, keinotekoisien vastakkainasettelujen rakentamisen asemesta pidän tärkeänä sitä, että käytännön kannalta merkityksellisiä aiheita tutkittaisiin tavalla, joka puhuttelisi myös käytännön juristeja.”

Oikeustieteen opetukselta toivottiin muun muassa sitä, että opiskelijoiden oikeuslähteiden käyttöön ja argumentaatiotaitoon panostettaisiin. Opetuksessa tulisi ymmärtää teoreettisen osaamisen merkitys praktiikan kannalta. Maisteriaineuksen tulisi olla luovempaa ja kommunikatiivisempaa. Opetuksessa ei pitäisi unohtaa myöskään oikeusteoreettisia kysymyksenasetteluita, joita voidaan pitää oikeudellisen ajattelun kantavina rakenteina.⁶³ Yhteenvedona voi todeta, että tuomarin tausta näkyi odotuksina sellaisten taitojen kättymisestä, joista voi ajatella olevan merkittävää hyötyä tuomarin työssä. Odotukset olivat kuitenkin tietyllä tavalla kahtalaisia; toivottiin yhtäältä käytännönläheisyyttä ja eräänlaista ”työelämälähtöisyyttä”, mutta toisaalta myös vahvaa teoreettista perustaa, jonka varaan tuomarin ammattitaitoa voi myöhemmin rakentaa.

Oikeustieteen itseymmärryksen kannalta tutkijatuomareiden pelot yliopistotutkimuksen nykysuuntauksesta ovat huomiota herättäviä. Voidaan perustellusti kysyä, että voiko oikeustieteellinen opetus ja tutkimus enää tarjota pohjaa käytännön lakimiehen, kuten tuomarin, tehtäviin, jos yliopistotutkimuksessa painotetaan teoreettisuutta ja lainoppi laiminlyödään. Lainopin tuloksilla on kuitenkin välitön käyttöarvo niissä tehtävissä, joihin oikeustieteellisen perustutkimuksen oletetaan antavan perusedellytykset. Tutkijatuomareiden vastauksista

62. HO3, HO4 ja HO5.

63. HO4, HO3 ja KÄO2.

oli havaittavissa, että käytännön ja teorian välinen jännite oli tunnistettu, mutta myös tiedostettiin niiden merkitys toisilleen. Voidaan perustellusti kysyä, voiko yhtä olla uskottavalla tavalla ilman toista.

”Itseymmärrykseni on myös siinä suhteessa kirkastunut, että parhaat praktiset ajattelijat, joihin olen itse törmännyt, ovat olleet ainakin jossakin määrin teoreettisesti orientoituneita. Teoreettinen osaaminen tarjoaa välineet oikeudellisten ongelmien hahmottamiseen ja ratkaisemiseen – mitä kiperämpi kysymys, sen varmemmin.”⁶⁴

8. Johtopäätökset

Tutkijatuomareiden pohdintoihin omasta merkityksestään ja roolistaan vaikutti keskeisesti se, olivatko he aloittaneet lakimiesuransa tuomioistuimissa vai siirtyneet tuomarin tehtäviin vasta myöhemmin. Tuomarin uralta jatko-opintoihin siirtyneet olivat muihin tutkijatuomareihin verrattuna vähemmän aktiivisia tutkijayhteisössä ja tutkimustyön jatkamisessa verrattuna akateemiselta uralta tuomioistuimeen siirtyneisiin. Heillä suhtautuminen jatko-opintoihin näyttäytyi jossakin määrin välineellisempänä, sillä vastauksista oli suoremmin luettavissa tutkimustyön välittömät hyödyt tuomarin tehtävässä. Yliopistotaustaiset tuomarit puolestaan pohtivat tutkimustyön merkitystä laajemmassa kontekstissa. Heistä joillakin oli myös kokemuksia, jotka viittasivat jonkinlaiseen ulkopuolisuuden tunteeseen tuomioistuimen työyhteisössä.

Jotkut yliopistotaustaiset tuomarit viittasivat ”sosiaalistumiseen”, joka oli tutkimuksen kuluessa esille tullut käsite ja ansaitsi jatkotutkimusta siitä, miten tuomioistuimeen nimitetyt tuomarit muuttavat omaa ammatillista toimintaansa yhteisön julkilausumattomien normien mukaan. Pääosan työurastaan tuomioistuimissa työskennelleenä ei välttämättä tällaista havaintoa tulisi tehneeksi eikä kykenisi erottelemaan muun ammatillisen kehittymisen vaikutuksesta. Esille tuli myös kokemusperäinen oppiminen tuomarin työhön, joka rinnastaa tuomarin työn eräällä tavalla käsityöammattiin. Tämä havainto voi osaltaan selittää sitä, että yliopistotaustaiset tuomarit ovat kokeneet sosiaalistuvansa heille uudelleen työyhteisöön.

Tutkijatuomareiden vastaukset antavat aiheen pohtia, onko tuomioistuimissa täysin ymmärretty potentiaalia, jonka tutkijan tausta antaa tuomarin työhön. Tuomioistuimissa on suhtauduttu varsin varovaisesti ajatukseen tuomareiden erikoistumisesta, mitä voidaan perustellusti kritisoida. Toisaalta tutkijakoulutus antaa eväitä kriittiseen ajatteluun, oikeuslähteiden käyttämiseen ja soveltamiseen

64. HO3.

sekä sellaisia teoreettisia valmiuksia, joista todennäköisesti on hyötyä kaikissa tuomarin tehtävissä. Ainakin tutkijatuomarit itse pitivät kouluttautumistaan merkityksellisenä ja kokivat siitä olleen merkittävää hyötyä. Tuomioistuimien kannalta tutkijatuomarit voisi korostuneemmin nähdä resurssina myös rekrytointia koskevissa päätöksissä sekä luomalla uusia mahdollisuuksia vaihtaa tutkijan uralta tuomioistuimeen tai päinvastoin.

Tutkijatuomarit eivät nähneet taustastaan aiheutuvan eroavuutta tavoissa hoitaa tuomarin virkaa. Jos eroja mainittiin, ne liitettiin valmiuksiin hyödyntää oikeuslähteitä sekä perustelujen laatimistapoihin. Oikeuslähteiden käyttötavoissa eroavuutta ei havaittu, joskin jonkinlaisia signaaleja oli siitä, että ainakin jotkut tutkijatuomarit hyödyntävät mielellään oikeustapauksia lähteinä eikä kynnyksellä hyödyntää kirjallisuutta ole välttämättä kovin korkealla. Voi olla, että tutkijatuomarit myös varoivat kirjoitelmissaan sitä, että heistä olisi muodostunut kuva omapäisenä tai muista tuomareista olennaisesti poikkeavana lainkäyttäjien ryhmänä.

Yliopistotaustaiset tutkijatuomarit pohtivat myös sitä, mitä he kaipaavat oikeustieteelliseltä (yliopisto)tutkimukselta ja -opetukselta. Työ tuomarina selvästi vaikutti odotuksiin, sillä opetukselta kaivattiin yhtäältä kytkeä tuomioistuinten tarpeisiin. Toisaalta teoreettisempaakin opetusta pidettiin hyödyllisenä lakimiehen ammatillisten perusvalmiuksien kannalta. Huomiota herätti tutkijatuomareiden ilmentämä huolestuminen siitä, onko oikeustieteellinen tutkimus etäännytynyt käytännön oikeuselämästä jo liiaksi ja pystytäänkö enää sellaiseen vuorovaikutukseen, josta molemmat osapuolet hyötyvät. Osa tutkijatuomareista oli aktiivisemmin mukana yliopistojen kanssa tehtävässä yhteistyössä. Tutkijatuomarit suhtautuivat myönteisesti tämänkaltaiseen yhteistyöhön ja osalla oli kokemuksia siitä, että yliopistolla oli arvostettu heidän ammatillista orientatiotaan. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta voisi ajatella, että vuoropuhelua olisi syytä jatkaa ja arvioida yliopistollista tutkimusta myös suhteessa yhteiskunnan tarpeisiin.

A researcher and a judge

TAPANILA, ANTTI, LL.D., District Court Judge, District Court of Pirkanmaa

The interaction between theory and practice has been characteristic for Finnish jurisprudence. Lawyers with practical working experience have entered postgraduate studies. Sometimes University researchers have been nominated as judges. The judiciary may be considered as unique professional group among lawyers, since their work has a direct impact on jurisprudence as court decisions are commonly used as sources of law.

If a judge holds a doctorate, he or she has a double role in the field of law. It can be asked how he or she sees the role, especially in adjudication. In the article the answer is searched for by using autoethnography and qualitative research as methods. The author has been able to use his own experiences as research material. Besides, the other judges in the District Courts and in the Courts of Appeals who have a doctorates in law were requested to write an essay on their own thoughts about this topic. The request sent to 18 judges, of whom seven responded.

Judges with doctorates can be divided into two subcategories. The first is composed of judges who have worked in the court system before their postgraduate studies. The other group is composed of academic researchers who have been appointed to judicial office. This division is clear also in the essays. Judges with previous academic careers have stronger connections to the Universities and a broader view of the significance of academic research.

The role of a judge has certain similarities to the role of a researcher, but there are also differences. Both make use of legal sources, but the judge normally has a more instrumental view on jurisprudence and legal sources. The researcher can be freer and more creative. The case and its facts are binding on the judge. Professional experience can be seen very important for the profession of judge, as it has certain similarities to artisanal craftsmanship.

Judges with different backgrounds had different expectations regarding academic research. Both groups expressed worries about the current state of Universities and how the needs of legal professions are met in the academic study of law. In general, the interaction between courts and Universities was seen as fruitful for both sides. Some judges had links to university research, mostly by writing legal articles or teaching either at University or in continuous professional education.